

Miljan GOGIĆ*

PRIOLOG PROUČAVANJU STOČARSTVA U SREDNJOVJEKOVNOM KOTORU

UVOD

Dok su van prostora gradskih distrikta u srednjem vijeku brojna pitanja koja su se ticala stočarstva uglavnom bila uređena običajnim pravom (Јантолек 1955: обичајно право, односно обичај је „скуп правила о понашању људи која се врше на основу утврђених навика и њихова примјена тече током дужег времена без државне принуде“), комunalне власти приморских комuna donosile su propise kojima su uređivani brojni problemi koji su se direktno i indirektno ticali te oblasti. Raspoloživa izvorna građa pruža podatke o nekim aspektima donijetih mjera, koje su se odnosile na uzgoj stoke na područjima zetskih komuna još od kraja XII vijeka. Među tom pravnom regulativom naročitu pažnju privlače one koje se odnose na sankcije za štetu koju su obradivim površinama pricinile životinje gajenje u ruralnim krajevima komuna. Najstarije pravne odredbe iz te sfere potiču s kraja XII vijeka i predstavljaju nastojanja organa kotorske komune da riješe problem koji je nametao život u distriktu. To je vrijeme kada je Kotor više od decenije (najkasnije od januara 1186. godine) bio u sastavu srpske srednjovjekovne države, izgrađujući u narednom periodu svoje komunalno uređenje i proširujući svoj opseg teritorijama pogodnim za poljoprivrednu aktivnost (opšti pregled događaja vezanih za Kotor nakon podčinjavanja vlasti raškog velikog župana Stefana Nemanje: Синдик 1950; Синдик 1997; Гогич 2014).

MATERIJAL I METOD

Rani period kotorske istorije i društvenih odnosa u njemu uglavnom je poznat iz dokumenata koji se nalaze u pontifikalu Kotorske biskupije koji se čuva u Biblioteci Ruske akademije nauka u Sankt Peterburgu, Odeljenje rukopisa, *F 200* (Киселёва 1978. 63–65; Синдик 1984: 53–66; Radulović-Vulić, 2002). U njemu su, na marginama osnovnog liturgijskog teksta i praznim stranicama, sačuvani

* Istorijski institut Univerziteta Crne Gore, Podgorica

prepisi oko šezdesetak isprava, koje se odnose na period od početka XII do kraja XIII vijeka. Najveći broj njih jesu odluke donesene u kotorskim vijećima. Raznolike po svojoj tematici, pojedine odluke iz Kotorskog pontifikala tiču se i stočarstva, uzgoja stoke na području ondašnje teritorije kotorske komune, čiji će se distrikt vremenom formirati (distriktu grada Kotora: Синдик 1950: 18–30; Антоновић 2003: 199–209).

Predmet detaljnije analize ovog rada jesu one odluke iz Kotorskog pontifikala koje se odnose na probleme koje je kultivisanim površinama gradske komune, prije svega vinogradima, učinila stoka, kao i uređenost ove problematike u Statutu grada Kotora iz XIV vijeka. Kao materijal za pisanje iskorišćena su neka, kotorskim odlukama vremenski bliska, rješenja iz Statuta korčulanske komune. Objе isprave iz Kotorskog pontifikala koje, su predmet pažnje ovog rada, nalaze se na na praznim stranicama Pontifikala, gdje su smještene uglavnom isprave sa prelaza iz XII u XIII vijek. Prva od njih jeste odluka iz aprila 1197. godine, koja nije sačuvana u cjelini (*F 200*, 197 r.). Sastrugane su pojedine riječi uvodnog dijela isprave, koje su se odnosile na to ko je donio odluku. Iz sačuvanog dijela isprave ipak se može vidjeti da je ova odluka donesena od strane skupštine svih Kotorana (*a maxime usque ad minimum*), što govori o značaju ove odluke i nastojanju da se odluka o tom problemu donese uz prisustvo i saglasnost svih članova ove zajednice. Tekst druge odluke nalazi se odmah poslije ove od aprila 1197. godine (*F 200*, 197 r.). I u njoj je djelimično oštećen uvodni dio, koji govori o komunalnom tijelu koje je donijelo tu odluku, ali se iz sačuvanog teksta uvoda može pouzdano pretpostaviti da je i ona donesena od strane svih članova komunalne zajednice. Nijedna od njih ne sadrži informacije o notarar koji ih je sastavio. Dok se za ispravu iz 1197. ne može pretpostaviti ko ju je zapisao, sa sigurnošću se može smatrati da je onu iz 1203. godine sastavio Junije prezbiter, koji će više decenija obavljati notarsku dužnost u Kotoru (ovom kotorskom notarar: Фејић 1980: 35; Синдик 2003, 25–30:). Statut Kotora, koji se takođe koristi u radu, jeste temelj kotorskog pravnog uređenja u srednjem vijeku, bez kojeg se ne može zamisliti proučavanje njegove prošlosti.

Metodom komparativne analize navedenih izvora u radu se nastoji dati odgovor na pitanje kako je u pojedinim periodima srednjovjekovne kotorske istorije bilo uređeno kažnjavanje za štetu koju je pričinila stoka, odnosno, kakva je razlika u kažnjavanju za štetu koju je na poljoprivrednim površinama pričinila stoka između propisa nastalih krajem XII i početkom XIII vijeka i onih iz XIV, odnosno XV vijeka. Određena aktivnost usmjerena je u pravcu pronalazjenja sličnosti pravnih sistema Kotora i Korčule, onih djelova koji se odnose na normiranje ove problematike.

REZULTATI

Odlukom iz aprila 1197. godine propisuje se da ako bi neko u svom vinogradu pronašao goveče, konja ili magarca, za štetu koju je pretrpio ili kao nadoknadu za trud koji je uložio u obradu vinograda, od vlasnika stoke uzme po govečetu, konju i magarcu po jedan perper. Za ovce i drugu sitnu stoku je bila predviđena nešto

drukčija kazna: onaj ko bi ih zatekao imao je pravo da ubije i uzme. Preostali dio ove odluke, u dužini skoro dva i po reda teksta, je sastrugan i gotovo u potpunosti nečitljiv. Moguće da je tu bila zapisana neka norma o sankcijama za štetu koju je učinila stoka, a što se može naslutiti iz teksta druge odluke iz Kotorskog pontifikala, koja se odnosi na ovu problematiku. Valja naglasiti da je svaki red teksta ove odluke precrtan, u smislu nevaženja. Razlozi za takvo anuliranje njenog sadržaja, a time i njene primjene, vide se iz druge odluke iz, Kotorskog pontifikala koja se odnosi na ovo pitanje.

Svaka ovakva odluka, sa pravnom snagom, ima naročiti značaj ako se znaju posljedice njene primjene u sredini na koju se odnosila i reakcija te zajednice. Rješenja koja su odlukom iz aprila 1197. godine bila predviđena i njihova primjena u svakodnevnom životu izgleda da su stvarala brojne probleme u kotorskoj komuni. Zbog toga su komunalne vlasti odlučile da nakon nekoliko godina izmijene neke njene odredbe, što je učinjeno odlukom iz aprila 1203. U uvodu se kaže da se ispravlja ono što je ranije donijeto o kažnjavanju životinja uhvaćenih u vinogradima ili njivama. Razlozi za promjenu te regulative bili su sljedeći: rješenja o kažnjavanju za štetu koju bi pričinila stoka, predviđena odlukom od aprila 1197. godine, dovođila su do toga da su veoma često izbijale mnoge svađe, natezanja i nesloge, a sve je to rezultiralo brojnim sudskim parnicama. Zato je odlučeno da se primijeni novi način kažnjavanja stoke za učinjenu štetu: ako bi neko pronašao magarca, konja, goveče ili neku drugu životinju u svom vinogradu, ili polju (njivi), ili na nekom zemljišnom posjedu čija je obrada podrazumijevala rad, imao je pravo da je uzme. Vlasnik te stoke morao je da nadoknadi pričinjenu štetu. Ostavljena je bila opcija da je osoba koja je pretrpjela štetu mogla da od vlasnika stoke ne naplati štetu, već bude željela prodaju, vjerovatno stoke, da bi na taj način podmirila štetu, pri čemu je nije mogla prodati za više od četvrtinu perperere, prema starom običaju. U slučaju da neko namjerno pošalje stoku u posjede seljaka biće mu suđeno po starom običaju.

Odluke iz 1197. i 1203. godine jesu svjedočanstvo o problemima sa kojima se susretalo stanovništvo ruralnih djelova kotorske komune i nastojanju komunalnih organa da se ti problemi na odgovarajući način riješe. Rješenja propisana prvom odlukom u praksi su stvarala brojne probleme, pa se pristupilo njihovoj izmjeni, sa ciljem donošenja prihvatljivijih rješenja. Na ovom primjeru se jasno vidi da norme koje je donosila komuna nijesu predstavljale jedan tvrdi pravni sistem, imun na promjene koje je svakodnevni život u komuni nametao. Upravo se ovdje zapaža da su vlasti komune, vodeći računa o interesima svojih građana, nastojale da donesu nove propise koji bi doprinosili harmoničnijim odnosima u komuni. Treba naglasiti da je kraj XII i početak XIII vijeka period kada je poljoprivreda, prije svega vinogradarstvo i stočarstvo, još uvijek bila važna djelatnosti za znatan dio stanovništva komune, koje je u njoj pronalazilo značajan izvor za svoju egzistenciju, pa se i o tome moralo voditi računa.

U okviru kaznenih odredaba koje se pominju u odlukama navodi se plaćanje kazne i prodaja stoke u perperama. U pitanju je bila obračunska jedinica vizantijskog porijekla, korišćena za izražavanje cijena robe, dažbina i globa (Rešetar 1924: 49–56; *Građa*, 1956: 585–590). Za utvrđivanje karaktera i potencijalne vrijednosti

perpera pomenutih u ovim ispravama neophodno je reći da monetarne prilike na Jadranu krajem XII vijeka karakteriše prisustvo lošeg mletačkog novca, koji je bio male težine i lošeg kvaliteta. Tek od 1200. godine, usljed potreba za pripremanjem Četvrtog krstaškog rata, počinje kovanje veoma kvalitetnog mletačkog novca od čistog srebra, koji će brzo ući u opticaj na istočnom Mediteranu (Stahl 2000: 16–24). Ovakve monetarne prilike ne isključuju mogućnost da je makar u prvoj odluci, možda riječ o perperi čija je vrijednost bila izražena u nekom drugom novcu, moguće u vizantijskom srebrnom miliarisionu, koji je još uvijek tada, kao i narednih nekoliko decenija, bio prisutan u Kotoru i tom dijelu Mediterana (snažnom prisustvu vizantijskog novca u Kotoru krajem XII vijeka govori pomen vizantijskog mihalat (os) a u ispravi od januara 1186. godine, takođe u kontekstu kazne za učinjeno djelo, posljednje izdanje ovog akta: Синдик 2000).

Brojni sudski procesi koji se pominju kao posljedica primjene propisa iz 1197. godine potvrđuju druge podatke o već izgrađenom institutu suda u Kotoru, kojem su se oštećene strane obraćale smatrajući da su ugrožene. Upravo su tu nalazi i dodatni značaj isprave iz aprila 1203. godine. Ona, kao rijetko koja, svjedoči o postojanju brojnih sudskih sporova, a što je uglavnom teško dokučiti iz izvora, budući da su oni, koji o sudskim aktivnostima govore na ovakav način, veoma rijetki (u građi koja je 1883. godine iz Kotora prenijeta u Zadar nalazila se i jedna rukopisna knjiga na latinskom jeziku koja je, prema Antunu Miloševiću, obuhvatala žalbe u parnicama, nastale u periodu 1385–1497. godine, Milošević 1916. Sudeći prema današnjem stanju kotorske arhivske građe, koja je iz Zadra vraćena, ovom rukopisu se gubi trag. (Vodič, 1977). Ti sudski sporovi podrazumijevali su, pored ostalog, iznošenje tj. dokazivanje pričinjene štete. Kako su strane u sporu mogle biti neobjektivne u procjeni i iznošenju pretrpljene, odnosno pričinjene štete, to se podrazumijevalo učestće nekih gradskih magistrata koji su vršili procjenu. U sačuvanim izvorima XII i XIII vijeka nema podataka o osobama koje bi se bavile tim poslom u Kotoru. U nedatiranoj odredbi Statuta grada Kotora nalaze se propisi o izboru dva procjenitelja šteta učinjenih van grada i distrikta (*Statuta civitatis Cathari I*, 11; *Statut grada Kotora II*, 149; Malović Đukić 1987: 260). Ova odredba u osnovi uređuje izbor ovih činovnika, statutarno formirajući normu u čijoj se osnovi vjerovatno nalazila neka ranija odluka, koja je mogla poticati i iz perioda kada je i nastajala normativa koja se nalazila u osnovi njihove djelatnosti. Iako se ne navodi bliži opis njihove aktivnosti, iz naslova odredbe i isticanja da se aktivnost odnosila na prostor van grada, tj. na ruralno područje, može se vidjeti da je njihova glavna obaveza u osnovi bila vezana i za procjenu šteta na poljoprivrednim obradivim površinama u distriktu.

Ove dvije odluke kotorske komune neće biti usamljeni poznati primjeri nastojanja da se u to vrijeme uredi kažnjavanje zbog štete koju bi na obradivim površinama pričinila stoka. Pravni sistem ne toliko udaljene Korčule daje podatke da je sredinom XIII vijeka, kao i kasnije, to pitanje takođe bilo uređeno. Djelimično je to propisano posebnom statutarnom odredbom (*Statuta Curzulae*, 1877, 57; *Korčulanski statut*, 1987, 70), a u većoj mjeri u odredbama o činovnicima koji su se brinuli o zaštiti poljoprivrednih prinosa, vršeći i procjenu štete na njima. Tako su poljšici (*posticus*, *polschich*) vršili procjenu poljskih šteta koju bi pričinila stoka,

naročito na žitu, dok su pudari (*pudarus*) vodili brigu o vinogradima (*Statuta Curzulae*, 1877, 49, 50, 77, 119–122; *Korčulanski statut*, 1987, 61, 62, 94, 149–151; Cvitanić 1988: 31; Stipanović 1988: 351).

Šteta koju je učinila stoka biće predmet posebne pažnje i u Statutu kotorske komune. Prva statutarna odredba koja reguliše ovu tematiku ne sadrži vrijeme kada je donesena, ali sigurno potiče iz XIV vijeka (*Statuta civitatis Cathari I* 11; *Statut grada Kotora II*, 149). Njome je bilo propisano kažnjavanje za štetu koju bi učinila stoka (konj, mula, magarac, volovi, krave, svinje, ovce) na vinogradima, u voćnjacima, vrtovima i površinama pod žitom. U slučaju da štetu pričine tegleće životinje (konj, mula, magarac, vo), komuni se plaćala globa u iznosu od dva perpera, uz obavezu da se nadoknadi šteta. Što se tiče ostale stoke, krava, ovaca i svinja, vlasnik zemljišnog posjeda na kojem su one pričinile štetu mogao je njima slobodno raspolagati, bilo mu je ostavljeno na volju da li će tu stoku tući i ubiti. Plaćanje štete je nešto što se direktno ne navodi, za razliku od slučaja da se vlasnik stoke bude žalio vladaru za takav tretman njegove stoke. Tada je on morao da plati i troškove, i štetu, i globu komuni. Početkom XV vijeka, 1406. godine, kotorske vlasti raspravljajući o navedenoj odredbi djelimično su promijenile i proširile ovu statutarnu odredbu (*Statuta civitatis Cathari I* 293–295; *Statut grada Kotora II*, 369, 370). Najprije je odlučeno da dva perpera koja su, na ime globe, ranijom odredbom plaćana komuni pripadnu osobi kojoj je pričinjena šteta. U nastavku odredbe stoji da se na prostor vinograda zaprežne životinje mogu dotjerati samo za oranje tog dana, uveče su ih morali vratiti, pod prijetnjom ranije kazne, uz preciziranje da se danju mogu napasati samo na onim površinama gdje budu orali. Ako bi se volovi i druge životinje (izgleda one koje su se mogle jesti) našle unutar vinograda, osim danju zbog oranja, bile bi prisvojene odnosno izgubljene. Dvije trećine životinja bi pripadale vlasniku posjeda, trećina službeniku koji ih je pronašao. Plaćanje dva perpera, za štetu koju je pričinio vo, vlasniku posjeda ostalo je na snazi. Za mazge, konje i magarce plaćalo se dva perpera vlasniku imanja, uz obaveze nadoknade štete. Ostale norme o ovom pitanju, ostale su da važe.

ZAKLJUČAK

Ako se uporedi sadržaj kotorskih odluka iz 1197. i 1203. godine, vidi se sljedeće: u onoj iz aprila 1197. godine propisano je bilo da, bez obzira na iznos štete, kazna za krupnu stoku bude jedan perper po grlu, bilo da je u pitanju goveče, konj ili magarac. Takvo kažnjavanje moralo je dovesti do problema u sporovima između vlasnika zemljišnih posjeda koji su pretrpjeli štetu i vlasnika stoke koja je tu štetu pričinila. Problemi su vjerovatno nastajali iz razloga što se gotovo uvijek dešavalo da realna šteta koju je pričinila stoka bude veća ili manja od onog iznosa koji se plaćao tako što se plaćala perpera po grlu životinje, rijetki su bili slučajevi da su se ti iznosi poklapali. U konkretnom slučaju to je značilo da se dešavalo da je šteta na kultivisanim površinama bila realno veća od ukupnog iznosa, koji se plaćao po grlu, kao kazna za pričinjenu štetu. To je sigurno izazivalo nezadovoljstvo vlasnika kultivisanih površina koji su, u tim situacijama, takvim propisanim rješenjima bili oštećeni. Obrnuta situacija bila je onda kada je pričinjena šteta bila realno manja od

iznosa koji je morao da se plati kao kazna, što je pak izazivalo nezadovoljstvo vlasnika stoke. Nezadovoljstvo vlasnika sitne stoke koju je posjednik parcela mogao da ubije i prisvoji nije potrebno suviše naglašavati. Zbog takvih problema dešavalo se ono što je istaknuto u uvodu odluke iz aprila 1203. godine: svađe, natezanja, nesloge i brojni sudski sporovi. Da se ti problemi ne bi više javljali u tolikom obimu, odlučeno je da se promijeni sistem kažnjavanja za štetu koju je na obrađenim površinama pričinila stoka. Novom odredbom bilo je propisano da onaj koji bi zatekao tuđu stoku u svom posjedu ima pravo da je zaplijeni, dok štetu koju bi učinila ta stoka njen vlasnik ne bi nadoknadio. Tu je predviđena mogućnost da osoba koja je pretrpjela štetu ne bude željela da joj vlasnik stoke nadoknadi štetu, već je htjela da tu stoku proda. To nije mogla da učini za iznos veći od jedne četvrtine perpera, kako se naglašava — po starom običaju. Posljednja odredba odluke iz aprila 1203. godine odnosi se na kažnjavanje onih koji su namjerno pustali stoku da pričinu štetu. Njima bi se sudilo po starom običaju. Ovo bi govorilo da je tadašnji kotorski pravni sistem razlikovao djela učinjena iz nehata i ona sa namjerom. Upravo posljednje dvije odredbe (o mogućoj prodaji stoke i kažnjavanju za namjerno učinjenu štetu) privlače naročitu pažnju. Obje pominju *antiquum morem* kao način na koji treba rješavati te probleme. Ne krije li se iza tih starih običaja, odnosno pravila, tekst ona dva i po sastrugana reda sa kraja odluke iz aprila 1197. godine, da li bi to značilo da *antiquus mos* nije označavao samo običajno pravo, već je mogao značiti i norme koje su donosili organi komune (vidjeti: Marinović 1974: 91–115)? Propisivanje ovih normi za kažnjavanje stoke bio je uzrok precrtavanja svakog reda teksta iz aprila 1197. To je učinjeno iz praktičnih razloga, time se željelo dati do znanja da one više nijesu na snazi.

Poređenjem normi o kažnjavanju stoke za pričinjenu štetu sa kraja XII, odnosno početka XIII vijeka i statutarne odredbe iz XIV vijeka vidi se da je nakon ublažavanja najstarijih poznatih propisa o kažnjavanju stoke, što je urađeno odlukom iz aprila 1203. godine, statutarom odredbom iz XIV vijeka opet pooštrena kaznena politika, da je ta kazna u osnovi premašivala onu iz 1197. godine. Plaćanje globe u iznosu od dva perpera i nadoknada štete iz Statuta grada Kotora za tegleću stoku predstavljali su mnogo veću kaznu od jednog perpera predviđenog najstarijom odlukom za gotovo iste kategorije domaćih životinja. Tretman krava i sitne stoke koja je pričinila štetu bio je skoro identičan i na kraju XII i u XIV i XV vijeku. Uočava se u ovoj statutarnoj odredbi uskraćivanje fizičkog kažnjavanja i ubijanja tovarnih i zaprežnih životinja kao vid kažnjavanja. To je učinjeno iz razloga što je ona bila prijeko potrebna za obradu poljoprivrednih površina na području distrikta. To je vrijeme kada je u sastav kotorskog distrikta ulazila i plodna grbaljska župa, koja se u odredbi i pominje (Шафорова 1977: 100), za čiju su obradu bile neophodne volujske, odnosno konjske zaprege (o korišćenju domaćih životinja za obradu zemlje: Благојевић²⁰⁰⁴²: 51–64). Umanjenje njihovog broja moglo je ostaviti posljedice na ekonomiju komune i prinose poljoprivrednih kultura, žita, prije svega. U suštini, statutarna odredba iz 1406. godine samo razrađuje ovu iz XIV vijeka. Ona precizira bliže okolnosti u kojima se kažnjavanje primjenjivalo i dodjelu novca od globe, odnosno podjelu zaplijenjene stoke između vlasnika posjeda i opštinskog službenika, ne zadirući u postojeći sistem koji se ticao iznosa kazni.

Posljednja norma navedene statutarne odredbe iz XIV vijeka o isključivanju srpskog vladara iz spora koji bi mogao nastati zbog kazni za štetu koju bi pričinila stoka, od značaja je za sagledavanje položaja kotorske komune u srpskoj državi i njenog odnosa prema vladaru u trenutku kada je ona normirana. Ona je značila neposrednu primjenu statutarne odredbe iz 1301. godine kojom se Kotoranima zabranjuje obraćanje vladaru protiv odredaba, časti i sloboda Kotora. U slučaju njenog kršenja plaćala se kazna i globa komuni od 50 perpera, a onome protiv koga se neko obratio vladaru za pomoć, iznos od 500 perpera (*Statuta civitatis Cathari I*^{189, 190}; *Statut grada Kotora II*, 290; Синдик 1950: 79). Zabрана obraćanja srpskom vladaru u sporovima među Kotoranima, odnosno izbjegavanje suda komune, utvrđeni su statutarom odredbom iz 1313. godine, uz pozivanje na slobode koje je komuna ranije uživala. Za kršenje ove odredbe propisana je kazna u iznosu od 1.000 perpera, od kojih je polovina pripadala komuni, a polovina ličnosti koja je bila ugrožena takvim postupkom (*Statuta civitatis Cathari I*¹⁹⁰; *Statut grada Kotora II*, 290; Синдик 1950: 79). Ovo pravo na samostalno sudstvo (*autodokija*), uz pravo na donošenje zakonskih odredaba (*ius statuendi*), bilo je od početka XIV vijeka temelj autonomije kotorske komune u državi Nemanjića, kojeg se ona neće odricati ni u vremenima kada i opstanak komune bude doveden u pitanje.

LITERATURA

- [1] Благојевић, М., (2004²) Земљорадња у средњовековној Србији, Београд.
- [2] Cvitanić, A., (1989), *Susret pravnih kultura u Korčulanskom Statutu i njegova povijesna vrijednost*, Zbornik radova znanstvenog skupa Statut grada i otoka Korčule iz 1214. godine održanog 28. i 29. travnja 1988. u Korčuli, Blatu i Veloj Luci, Zagreb — Samobor, 23–45.
- [3] Фејић, Н., (1980), Которска канцеларија у средњем веку, ИЧ XXVII (1980), 5–62.
- [4] *F 200*, Pontifikal Katorske biskupije, Biblioteka Ruske akademije nauka u SanktPeterburgu.
- [5] Гогић, М., (2014) Котор на размеђи XII и XIII вијека, Међународни научни скуп „Владар, монах и светијиљ: Сћефан Немања — прејодобни Симеон Мироточиви и српска историја и култура (1113–1216)“, Београд, Студеница, Подгорица, Никшић, 22–26. октобар 2014. (у штампи).
- [6] *Građa za finansijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske II*, priredio Z. Herkov, JAZU, Zagreb 1956, 585–590, s. v. уперперус.
- [7] Јантолек, С., (1955) Право и обичај, Годишњак на Правно-економскиот факултет во Скопје, том 2, 289–300.
- [8] Киселёва, Л., (1978) *Латинские рукописи Библиотеки Академии наук СССР — описание рукописей латинского алфавита*, Ленинград, 63–65.
- [9] *Korčulanski statut. Statut grada i otoka Korčule iz 1214. godine*, priredio i preveo A. Cvitanić, Zagreb — Korčula 1987.
- [10] Malović Đukić, M., (1987) *Kotor u XIII i XIV vijeku*, neobjavljeni rukopis doktorske disertacije, Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“, Beograd, P 2 12693.
- [11] Marinović, A., (1974) *Običajno pravo i samouprave u bivšoj Dubrovačkoj Republici i njihovo izučavanje*, Običajno pravo i samouprave na Balkanu i susjednim zemljama, Zbor-

- nik radova sa međunarodnog naučnog skupa održanog 1. i 2. novembra 1971. god. u Beogradu, Beograd, 91–115.
- [12] Milošević, A., (1916) *Stari kotorski arhiv u Zadru*, Vjesnik hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arkiva 18 (1916), 234–264.
- [13] Radulović-Vulić, M., (2002) *Drevne muzičke kulture Crne Gore I, II*, Podgorica.
- [14] Rešetar, M., (1924) *Dubrovačka numizmatika I*, Beograd.
- [15] Синдик, Д., (1984) Понтификал Которске дискупије у Петрограду, ИЧ 31 (1984) 53–66.
- [16] Синдик, Д., (1997) О политичким и друштвеним приликама у Котору крајем XII века, Црква Светог Луке кроз вјекове, Котор, 13–21.
- [17] Синдик, Д., (2000) Стефан Немања и Котор, Стефан Немања — Свети Симеон Мироточиви, историја и предање, Београд, 2000, 115–120.
- [18] Синдик, Д., (2003) Которски документи из владавине краља Стефана Владислава, Зборник радова са научног скупа „Краљ Владислав и Србија XIII века”, одржан 15–16. новембра 2000, Београд, 25–30.
- [19] Синдик, И., (1950) Комунално уређење Котора, од друге половине XII до почетка XV века, Београд 1950.
- [20] Stahl, A. M., (2000) *Zecca: The Mint of Venice in the Middle Ages*, New York.
- [21] *Statuta civitatis Cathari I*, Котор 2009 (Fototipско издање *Statuta civitatis Cathari, Venetiis 1616*).
- [22] *Statuta grada Kotor II*, превод оригинала из 1616. са научним апаратом, Котор 2009.
- [23] *Statuta et leges civitatis et insulae Curzulae (1214–1558)*, J. J. Hanel, Zagrebiae 1877.
- [24] D. Stipanović, D., (1989) *Uprava i njeni organi prema statutu otoka i grada Korčule iz 1214/1265 godine*, Zbornik radova znanstvenog skupa Statut grada i otoka Korčule iz 1214. godine održanog 28. i 29. travnja 1988. u Korčuli, Blatu i Veloj Luci, 349–353.
- [25] Шаферова, А. Л., Аграрные отношения в Которе XIV века. Социально — экономические проблемы истории древнего мира и средних веков, Красноярск 1977, 74–110.
- [26] Водич за архивску грађу са сумарним инвентарима музејских и црквених фондова и збирки, Котор 1977.

Miljan GOGIĆ

STUDY ON THE LIVESTOCK SECTOR IN THE MIDDLE AGES' KOTOR

Summary

The protection of arable land was the issue of particular attention of municipal authorities in the Middle Ages. This paper discusses the content of some documents from the XII–XV century and analyze penalties for damage to the farms in the area of Kotor district regarding the cattle. The penalties for their destruction were various measures: fines, confiscation of livestock and its sales, physical abuse and killing, are among some of the famous criminal measures that have been applied in such cases.

Key words: *Kotor, Middle Ages, livestock, punishment, damage*